

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-04>

УДК 327.2+ 325+327.5:341.1

Микита Сергійович Шманатов

аспірант кафедри політології,

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,

майдан Свободи 4, 61022, Харків,

Shmanatov25@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-1865-0824>

ОКУПАЦІЯ: ЗНАЧЕННЯ, СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ВИМІРИ ПОНЯТТЯ

Розглядається поняття «окупація» від перших спроб правового визначення до його сучасного розуміння. Вказується на можливість тривалого перебування території в окупації та необхідність дослідження політичних, економічних і соціальних процесів що відбуваються на цій території. Розглянуто формування вимог і правил до проведення окупації під час війни у міжнародному гуманітарному праві та міжнародних відносинах. Описано хронологічний розвиток розуміння та регуляції явища «окупації» в міжнародних відносинах. Здійснено спробу створити модель розвитку явища «окупації» та її кодифікації у міжнародному праві.

Розглянуто еволюцію окупаційних процесів (випадків окупацій) на межі ХХ та ХХІ сторіч, в тому числі поява так званої «трансформаційної окупації». Проаналізовано її співвідношення з концепцією «воєнної окупації» та визначено протиріччя у розумінні та ставленні щодо цих понять у міжнародній, науковій спільноті.

Розглянуто особливості змісту Гаазької, Женевської конвенцій і сфер застосування їхніх положень щодо захисту прав місцевого населення окупованих територій та заборони відносно них будь-якої дискримінації. Особливу увагу приділено значенню доповнення до Женевської конвенції 1949 р. – додаткового протоколу 1977 року.

Визначено, що поняття «окупація» можна розглядати як у полі міжнародного гуманітарного права (правовому полі), так і у більш широкому розумінні – як явища, яке може не відповідати будь-яким із існуючих правових норм та міжнародних правил, проте де-факто поняття «окупація» потребує глибокого самостійного наукового дослідження, окремої методології та теоретичних розробок.

Ключові слова: *окупація, конфлікт, конвенції, договірні сторони, окуповані території, військова окупація, трансформаційна окупація, управління територіями.*

Як цитувати: Шманатов, М.С. 2023. Окупація – значення, суперечності та виміри поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 44: 26-40. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-04>

In cites: Shmanatov, Mykyta. 2023. Military Occupation: Meaning, Contradictions and Dimensions of the Concept. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 44: 26-40. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2023-44-04> (in Ukrainian)

Війна та конфлікти супроводжують людство всю його історію. Явище війни включає в себе різні складові. Це багатогранний процес, який має певні хронологію, характер, засоби та наслідки. Невід’ємною частиною війни є утримання зайнятої території. Подальший розвиток подій у тому числі

залежать від того, яким чином організований процес життєдіяльності на зайнятій, захопленій (окупованій) території.

Організація процесів та взаємовідносин на захопленій, зайнятій або утримуваній території – важливий елемент воєнного процесу. Таким він залишається для всіх сторін конфлікту – тих, хто прийшов, і тих хто вимушений був залишити ці території з різних причин. Проте процеси та події, що відбувається на таких територіях, часто висвітлюються як другорядні, залишаються в тіні фронтних подій, дипломатії, а іноді й

© Шманатов М.С., 2023.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

викликають складність відносно термінології щодо них. Вони висвітлюються фрагментарно, в рамках інших проблем. Або як частина успішного наступу, або як трагічна історія поразки, або як складова успішного контрнаступу та повернення. Територія, що була залишена однією стороною та зайнята іншою, де-факто потрапляє у нові умови невизначеності. Ця територія потрапляє під контроль з усіма своїми складовими – населення, інфраструктура, потенціал, природні ресурси та ін. Населення залишається беззахисним перед загарбниками, а сподівання на захист та правосуддя стають відносними. Виникають питання правового статусу цих територій, джерела влади та правосуддя, організація порядку та життєдіяльності, захист прав місцевого населення, а також майбутнього – чи повернуться ці території до колишніх умов життя, чи залишаться під контролем загарбника.

Території можуть перебувати в окупованому статусі роками. А вирішення правового статусу залежить від військових подій та дипломатії. Але де-факто скільки б часу не займала війна або врегулювання статусу, життя на таких територіях продовжується. Прояви стану окупації можуть суттєво відрізнитися за своєю організацією, хронологією, просторовими рамками, історичними особливостями регіону, складом населення, внутрішньою структурою та ін. Це робить явище складним для уніфікації та опису як єдиної форми, що уособлювала б всі можливі її прояви.

Тому це широке явище окупації має всі підстави бути не периферійною, а центральною темою досліджень, разом з усією багатогранністю процесів та явищ які там відбуваються під час та після війни.

По відношенню до територій, які в процесі війни, або іншого варіанту встановлення контролю, втрачають законну владу та опиняються під владою іншої сторони (суверена) або тимчасової адміністрації, військового управління (тимчасового суверена або тимчасової влади) одночасно вживається декілька термінів – «окупація», «анексія», «захоплення». Залежно від наслідків втрати контролю над територією ці терміни мають різні значення. Проте ці явища можуть перетікати з однією форми в іншу, а до одних і тих самих подій можна зустріти вживання одразу кількох термінів. Або щодо схожих за своєю суттю подій можуть вживатися різні назви – «окупація» та «анексія» до територій, що були захоплені однаковим способом,

але процеси управління та життєдіяльності на них можуть суттєво відрізнитись.

Це робить вказані поняття гнучкими та динамічними, коли складно провести чітку межу між окупацією, анексією, колоніалізмом, проявом імперської влади. Це призводить до різних поглядів на проблему, що ускладнює, як проведення чіткої різниці між окупацією та колоніалізмом, так і ототожнення їх або проведення суттєвих паралелей.

Поява нових випадків окупацій породжує інтерес до компаративістських досліджень різних проявів іноземного контролю, як в контексті воєнних подій, так і в контексті хронологічно довших відносин між різними сторонами, коли одна сторона нав'язала власну державність іншій (Taylor 2021). Хоча на сучасному етапі існує тенденція концептуального оформлення поняття окупації (Eglichev 2021), не існує єдиного погляду щодо можливості ідентифікувати окупації в минулому, або така концепція характерна винятково для сучасності.

Сторона, яка втрачає території, вживає терміни, які підкреслюють незаконний, загарбницький і насильницький характер. Водночас сторона, яка займає нові території, часто вживає терміни, які змінюють фокус на визвольний, цивілізаційний, справедливий характер, заперечуючи його злочинну або насильницьку складову. Тобто від самого початку розгляду явища окупації виникає проблема формулювань та визначення. Більше того, навіть у рамках визначення для однієї зі сторін існує декілька варіантів названих вище. То ж як називати та який статус тих територій, що були втрачені однією зі сторін та зайняті іншою? Іноді тимчасова невизначеність може затягнутися на роки, але ці території не випадають із реальності та часу, вони існують разом з усіма її складовими.

Для формалізації та кодифікації процесів, що відбуваються на територіях, зайнятих однією або декількома зі сторін війни, з часом були утверджені норми, що намагались регулювати цей процес. Так, у міжнародному гуманітарному праві існує поняття «воєнна окупація». Сам термін «окупація», його сенс та формування зводів правил відносно її організації зазнали змін і до сьогодні існують різні точки зору та підходи до їх розуміння (Roberts 1984). Більше того, нові конфлікти, війни та зміцнення ролі міжнародних організацій спричиняють появу різних форм окупації та запитань до доцільності/недоцільності застосування до них поняття «воєнна

окупація» відповідно до значення у міжнародному гуманітарному праві (Roberts 1984).

Зважаючи на багатогранність феномена окупації, ми зосередимося на одному з аспектів – формування та визначення терміна «окупація», його сучасне розуміння та сприйняття як у міжнародному гуманітарному праві, так і у більш широкому розумінні поза ним. Спробуємо зрозуміти чи відбиває термін «окупація» всю повноту проблем, які пов'язані з фактом втрати законного контролю над частиною території.

Розвиток та сучасне визначення «окупації»

Необхідність врегулювання на міжнародному рівні явища «окупація» виникла внаслідок війн і фактів захоплення території та всіх наслідків, які воно спричиняло. На кожному історичному етапі формувалося та вдосконалювалося розуміння норм і правил ведення війни, і разом із цим норм та вимог до організації окупації на захопленій території.

Перша згадка поняття «воєнна окупація» (*belligerent occupation*) фіксується німецьким публіцистом у 1844 році Адамом Робертсом (Roberts 1984). Автора першої кодифікації правил «воєнної окупації» дослідники вважають доктора Френсіса Лібермана з його текстом «Інструкція з управління арміями США в польових умовах», виданим 1863 року як наказ під час Громадянської війни в США (Siegrist 2011). Цей наказ відомий як перша спроба гуманізації поведінки армії у відповідь на жорстокі наслідки війни. Він містив правила поведінки з полоненими, захопленим майном, заборону на згвалтування та ув'язнення в рабство, а також правила «воєнної окупації». Попри те, що цей наказ стосувався громадянської (внутрішньої війни) як спроба встановити правила, нормалізувати поведінку військових на зайнятих територіях, він вплинув на подальшу кодифікацію в Європі. Зазначимо, що явище окупації з її наслідками впливало на подальше формування правил та норм її організації, які б знизили або унеможливили вірогідність повторення попередніх негативних наслідків досвіду окупації.

Основоположником ідеї сучасної «воєнної окупації» прийнято вважати Еммеріха де Ваттеля (Cuuskens 2018). Відповідно до неї «воєнна окупація» означала тимчасовий контроль з обмеженими повноваженнями певної території внаслідок захоплення, до моменту підписання договору, що остаточно врегулює територіальні питання та правовий статус. Тобто суверенітет не переходив до

сторони-загарбника, яка отримувала лише тимчасові та обмежені права на контроль.

Цей підхід значно відрізнявся від існуючого до нього. До виникнення перших спроб кодифікації «воєнної окупації» воюючі сторони розглядали факт окупації як отримання суверенітету, права на повноцінне управління територією без будь-яких обмежень, на власний розсуд. Поява нового підходу з'явилася як відповідь на необмежені повноваження, абсолютну владу завойовників, що призводили до злочинів, вбивств та тотальної експлуатації під час захоплення території.

Спроби вдосконалення законів, звичаїв війни та «воєнної окупації» продовжувались у XIX ст., починаючи з Міжурядової конференції в 1874 р. до Гаазької конференції у 1907р. Підписана Гаазька конвенція «Про закони та звичаї війни» містить розділ «Військова влада на території ворожої держави» з 15 статей (IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907). Вона сприяла подальшій кодифікації правил війни, в тому числі і «воєнної окупації». Згідно з конвенцією, на окупованій території встановлювалась військова адміністрація, яка повинна була забезпечити життєдіяльність до моменту завершення війни. Завершитись вона могла або мирним договором із подальшим закріпленням суверенітету, або так званім «*debellatio*» – повним захопленням території та знищенням політичних інститутів, з подальшим позбавленням суверенітету попереднього суверена, уряду, іншого органу вищої влади.

До завершення війни окупована територія під керівництвом військової адміністрації зберігала «*status quo*» – положення, яке існувало до війни. Фактично нова тимчасова адміністрація відповідала за збереження довоєнного статусу та суверенітету. Ключовими сферами відповідальності за тимчасовою окупаційною адміністрацією залишались – безпека, обов'язок підтримки миру, та деякі основні права місцевого населення. Гаазька конвенція, таким чином, захищала місцеве населення та інтереси суверена, водночас визнаючи певні потреби окупаційної влади, такі як необхідність підтримки безпеки на зайнятій території та дотримання правил мирного співіснування (Cohen 2006). Умовно кажучи, згідно з таким підходом війна відбувалась між суверенами та арміями, а не з цивільним населенням, тому приватна власність, права цивільного населення, економічна діяльність повинні бути збереженими у довоєнному стані, а за

завдання збитків виникала відповідальність у вигляді компенсації. За таких умов вважалося, що між тимчасовою окупаційною владою та цивільним населенням не повинно виникати конфлікту інтересів. Окупаційна влада виступала як незацікавлена сторона, що підтримує «status quo», а населення – підкорюється її управлінню.

«З фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо», зазначається в тексті конвенції (IV Конвенція про закони і звичаї війни 1907).

Новому розумінню окупації сприяв розвиток гуманізму та події Великої Французької революції, Наполеонівські, Франко-Пруські війни. Відомий декрет французьких законодавчих зборів від квітня 1772 р. оголошував, що мирні громадяни, країни яких будуть зайняті військами, не будуть для них ворогами та навіть підданими.

Проте такий, на перший погляд, гуманістичний підхід був обмежений. У своєму потягу до захисту та вирішення питання суверенітету, збереження права власності, економічної діяльності, він ігнорував інтереси населення у вирішенні питання власної долі. Інтереси які зберігались у конвенції були більшою мірою інтересами державних еліт, а не громадян (Kortman 1996). Більшість положень розділу окупації стосувалась збереження власності, а тільки три – фізичної недоторканності (Cohen 2006). Населення, перебуваючи в умовах окупації, яка мала була гарантувати їхню безпеку, могло лише продовжувати свою життєдіяльність але не впливати на власну політичну долю.

Світові війни у ХХ ст. призвели до катастрофічних людських втрат і вплинули на подальший розвиток міжнародного права, в тому числі і регулювання явища «окупації». Стало очевидним, що існуючі норми та закони були недостатньо ефективними, якщо не змогли унеможливити злочини, що здійснювались під час цих війн. Під час окупації учасники війни ігнорували міжнародні норми, тому всі території, що перебували під контролем інших сторін, зазнали руйнувань, злочинів та насилля. Окупаційні режими, особливо під час Другої Світової війни, були значно більше схожі на загарбницькі, відчували повну безкарність та право розпоряджатись територією у власних

інтересах, не опікуючись підтриманням безпеки до моменту врегулювання війни.

Ще однією особливістю періоду Світових війн було те, що виникало багато різних форм управління на зайнятій території, що по-різному співвідносились із поняттям «воєнна окупація». Якщо порівняти окуповані українські території під назвою «Райхкомісаріат Україна» з генерал-губернаторством (Польща), режимом Віші у Франції, або із багатосторонньою окупацією післявоєнної Німеччини або окупацією Японією території Китаю, то ми з'ясуємо що де-факто це були тією чи іншою мірою прояви воєнної окупації, але вони були різними за своїм способами, характером, організацією влади, рівнем захисту і свобод місцевого населення, структурою управління і т.ін. Таких прикладів насправді набагато більше. Водночас у науковій літературі закріпилась назва «окупація» за цими явищами в історії. Означені проблеми свідчили, по-перше про недостатню регламентованість та превентивний вплив міжнародного права на явище окупації, а по-друге про різноманіття форм її проявів, які важко уніфікувати.

Післявоєнною відповіддю на звірства стала спроба відродити гуманітарний дух через Женевські конвенції (Женева IV), які були прийняті після Нюрнберзької хартії та конвенції про «про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (Cohen 2006). Женевські конвенції закріпили в міжнародному праві правила про гуманне поводження під час війни, захист вразливих категорій населення, кодифікацію правил та норм поводження сторін війни. Четверта конвенція «про захист цивільного населення під час війни» набагато детальніше прописує норми поведінки сторін під час воєнної окупації, порівняно з попередніми Гаазькими конвенціями. Вона продовжує попередні визнані норми, але із значно розширеним та детальним переліком норм і вимог до окупаційної сторони відносно цивільного населення (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949). В конвенції містяться вимоги поваги та забезпечення прав місцевого населення та заборону дискримінації останнього за будь-якою із ознак.

Конвенція набагато ширше визначає власну сферу застосування, зазначаючи поширення її положень на всі випадки оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, а також всі випадки часткової або цілковитої окупації (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949).

Додатково до норм, що реалізуються у мирний період, Конвенція застосовується у всіх ситуаціях оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Також вона застосовується у всіх випадках часткової або повної окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо така окупація не зіткнеться з будь-яким збройним спротивом. Ця Конвенція має за мету надати правовий фундамент для регулювання поведінки держав у періоди конфліктів та окупації, щоб захистити права та гідність цивільного населення (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949).

Тобто Конвенція має на меті унеможливлення спроби уникнення виконання її положень шляхом маніпуляцій із правовими нормами. Для тих випадків, коли війна могла бути не оголошена офіційно, або сторін конфлікту більше двох, або інші випадки, які можуть не підпадати під класичне розуміння оголошеної війни двох сторін (як класичний варіант війни поширений у часи до прийняття Гаазької конвенції 1907 р.), надається визначення «до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту» (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949). Так само формулювання «застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив», розширює дію застосування до фактичної окупації території однією зі сторін, без прив'язки до того, чи відповідає факт зайняття території якомусь із умовно ідеального уявлення про явище окупації.

Ще однією особливістю Конвенції є розширення вимог до окупаційної сторони та збільшення уваги до захисту прав населення. Частина II Конвенції про загальний захист населення від деяких наслідків війни стосується *всього населення країн, які перебувають у конфлікті, без будь-якої дискримінації і спрямовані на полегшення страждань, спричинених війною, а положення, спрямованні на забезпечення захисту його прав та безпеки, – належних умов існування* (Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949). Окремі положення стосуються захисту та поваги до особливо вразливих категорій населення в умовах війни – жінок та дітей. Всі жителі зайнятих територій повинні мати право на

медичне забезпечення, освіту, роботу, свободу віросповідання на належних, до воєн-них умовах без будь-якої дискримінації.

Отже, в загальному плані, Женевська конвенція має три принципові особливості:

- Збереження суверенітету за попередньою стороною. Тимчасові повноваження адміністрації до моменту завершення війни.

- Розширення сфери застосування конвенції. Так, до поняття «окупація» відносяться всі можливі випадки територіальних змін під час війни, конфлікту.

- Розширення положень задля забезпечення захисту прав населення, які є вразливою категорією на окупованій території. Збільшення уваги до захисту населення та деталізація вимог до окупаційної сторони.

Сторона-окупант в такому випадку виступає як тимчасова влада з обмеженими повноваженнями, мета якої – забезпечити існування місцевого населення в належних умовах до моменту завершення війни. При цьому, місцеве населення залишається носієм суверенітету, але сторона-окупант може вживати необхідних заходів, що не суперечать Конвенції задля підтримки власного функціонування та унеможливлення ризиків із боку місцевого населення по боротьбі із ним, в тому числі в окремих випадках застосовувати власне законодавство та інтернувати місцеве населення в рамках окупованої території (фактично суверенітет виявляється тимчасово призупиненим, або умовним до моменту остаточного вирішення долі цих територій). Окупаційна влада не повинна розглядати громадян окупованої території як власних громадян та повинна поважати їхні права, але може вживати заходів для організації простору таким чином, щоб він був ефективним для виконання покладених на адміністрацію обов'язків.

Конвенція, таким чином, формулювала зобов'язання відповідальності окупаційної сторони за безпеку життєдіяльності та благополуччя місцевого населення забезпечити «новий баланс між окупантом та окупованим» (Meron 2006). Гуманістична спрямованість конвенцій зміщує фокус на індивідуум, людину та його захист. Проте вказану в ній сферу застосування положень та вимоги до підписантів договору, чіткого визначення окупації не дається. Відповідно, чинним залишалось те, що надано в попередній Гаазькій конвенції, де зазначено, що територія визнається окупованою, якщо вона

фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції (IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907). А отже, залишається відкритим питання періоду початку окупації та, відповідно, виконання конвенції, адже визначення факту повного встановлення влади та здатності виконувати функції досить умовне. В одні і тій самій області можуть ще точитися бої і одночасно на частині території може встановлюватися військова влада сторони, що наступає.

Наступним доповненням Женевської конвенції 1949 р. стало прийняття додаткового протоколу 1977 р.. Відповідно до нього стаття 3 Женевської конвенції застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. 1977). У преамбулі Протоколу йдеться про розширення дії норм Конвенції на випадок збройних конфліктів не міжнародного характеру, підкреслюючи необхідність забезпечення ефективного захисту жертв таких збройних конфліктів, нагадуючи, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності й вимог суспільної свідомості (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. 1977).

Тобто Протокол розширив межі застосування норм та правил, тим самим підкреслюючи, що їх мета не в тому, щоб встановити чітку відповідність юридичному значенню «окупації», а в тому, щоб захистити населення від імовірних злочинів у випадку потрапляння під військовий контроль іноземної або іншої військової сторони. В документі також розширені категорії, які потрапляють під захист Конвенції, включаючи всіх цивільних осіб які потрапили від ворожий контроль на зайнятій території. Тобто Протокол відбиває тенденцію розвитку захисту прав людини на окупованих територіях. Згідно з положеннями Гаазької та Женевської конвенцій виділяються три головні елементи, необхідні для встановлення факту окупації відповідно до цілей Міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) (Ferraro 2012):

1) несанкціонована присутність іноземних сил;

2) нав'язування іноземними силами власної влади (так званий ефективний контроль);
3) пов'язана з цим нездатність місцевої суверенної влади здійснювати свою владу над територією у зв'язку з окупацією.

Сучасний період

Військові події кінця XX та початку XXI століття призвели до подальшого розвитку законів пов'язаних із окупацією, але так само і до різних трактувань та розуміння явища окупації, протиріч щодо цього. Під час військових конфліктів в Косово, Східному Тиморі та під час здійснення військової операції США в Іраку встановлювалися тимчасові перехідні адміністрації, які на законних підставах були наділені надзвичайно широкими повноваженнями (Stirk 2009, Kondoch 2001, Cohen 2006).

У Косово та Східному Тиморі тимчасові адміністрації під егідою ООН мали безпрецедентні повноваження законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. На підставі резолюцій Ради Безпеки ООН відповідно до глави 7 Ради Безпеки ООН було санкціоновано військову та цивільну присутність міжнародних місій під егідою ООН. Військові миротворчі формування мали підтримувати безпеку в регіонах, недопущення розгортання військових дій і повернення біженців. Цивільні адміністрації повинні були забезпечити та контролювати відновлення цивільної влади, проведення демократичних виборів, захист прав місцевого населення, післявоєнного відновлення. Місії ООН у зоні військових конфліктів тимчасово перебирали на себе широкі повноваження для відновлення або встановлення демократичної влади в регіоні та припинення війни.

Цей досвід використання перехідних адміністрацій у зонах збройних конфліктів мав свій вплив під час військового вторгнення в Ірак в 2003 р. США, Великобританії та коаліції союзних сил. Після проведення військової операції «Свобода Іраку» та повалення режиму Саддама Хусейна, була прийнята резолюція 1483 Ради Безпеки ООН (Security Council Resolution 1483 2003). Вона визнала США та Великобританію окупаційними державами, підтвердила необхідність дотримання норм міжнародного права (в тому числі «окупаційного права» – Гаазьких, Женевських конвенцій) та затвердила встановлення тимчасової адміністрації коаліції. Відповідно до визнання окупаційними країнами – тимчасова адміністрація мала б забезпечити захист прав цивільного населення та підтримання статус-кво, але водночас сам характер військової інтервенції, повалення

попереднього режиму та встановлення тимчасового правління більше відповідав розумінню миротворчій місії з її трансформаційною роллю. За час свого існування адміністрація видала близько 100 законів, що мали суттєвий вплив на подальшу політичну ситуацію в країні (Bansal 2022). Так, на сучасному етапі явище «воєнної окупації» з характерним статус-кво та орієнтацією на підтримку довоєнного стану з дотриманням прав місцевого населення все частіше проявляється у формі «трансформа-

ційної окупації». Мета останньої – трансформувати попередній режим або устрій на окупованих територіях до прийнятної форми політичного устрою з орієнтацією на права людини та демократичну виборчу політичну систему. З огляду на характер цих двох понять виникають сумніви у їх доцільності та розумінні. Отже, хронологічно розвиток розуміння та регуляції явища «окупації» в міжнародних відносинах можна охарактеризувати таким чином:

Історичний період	Хронологічний період	Розуміння «окупації» між Договірними сторонами	Повноваження окупаційної сторони
Від давнього часу до Великої французької революції	до кінця 18 сторіччя	від класичного розуміння війни між суверенами та абсолютною їх владою у випадку захоплення території до появи розуміння війни з армією ворога, а не з народом іншої країни, території	абсолютна влада та перехід суверенітету до загарбника на окупованій території
Від Великої французької революції до спроб перших кодифікацій правил поведження на захопленій, підконтрольній території	початок – середина 19 сторіччя	зсув у розумінні того, що на окупованій території повинні діяти правила та норми, що допомагали б організувати владні процеси до моменту вирішення, завершення війни	зберігаються широкі владні повноваження, але з'являються вимоги до поведження із цивільним населенням на окупованій території
Від кодекса Лібермана (1863р.) до Гаазької конвенції (1907р.)	друга половина 19 – початок 20го сторіччя	формування концепції «воєнна окупація», збереження суверенітету за попередньою стороною, статус-кво тимчасової адміністрації, вимоги до захисту прав цивільного населення та приватної власності	Остаточне затвердження концепції «воєнної окупації» (belligerent occupation), збереження принципу «debellatio» – можливості повного розгрому іншої сторони та перехід суверенітету.
Від Гаазької конвенції до Женевських конвенцій 1949 р.	початок – середина 20го століття	удосконалення концепції «воєнної окупації» як відповідь на наслідки світових війн. Збереження суверенітету за попередньою стороною, збільшення уваги до захисту прав людини на окупованій території, статус-кво тимчасової адміністрації, розвиток міжнародного гуманітарного права.	збереження концепції «воєнної окупації», розширення вимог до захисту прав населення, розширення можливостей для виконання цих вимог.
Від Женевських конвенцій до сучасності (додаткові протоколи до Женевської конвенції, резолюції прийняті міжнародними організаціями, Радою Безпеки ООН як відповідь на нові військові конфлікти сучасності)	друга половина 20го – початок 21го століття	подальший розвиток МГП, збільшення вимог до окупаційної сторони відносно захисту прав цивільного населення, поява та розвиток концепції «трансформаційної окупації»; народ, а не посада чи орган є носіями суверенітету, тому навіть в умовах окупації народ його зберігає.	виникнення протиріч між адміністрацією із статус-кво та адміністрацією, що сприяє захисту прав населення та трансформації попереднього устрою до умов демократичного, сталого розвитку або формуванню нової влади.

Для умовно виділених етапів пропонується модель розвитку явища «окупації» та її кодифікації: Війна, збройні конфлікти,

окупаційні процеси, територіальні зміни, наслідки

Різні погляди на явище – реалісти, гуманітаристи та концепції розвитку МГП

Як ми вже зазначили, однією з актуальних проблем для дослідників явища окупації залишається дихотомія між окупацією, що зберігає статус-кво та виконує вимоги МГП, та окупацією, яка забезпечує трансформаційні процеси, що мають відповідати МГП та правам людини. Мета цього аналізу – показати розвиток законів про окупацію у міжнародному гуманітарному праві та розуміння поняття «окупація», а не дати власну оцінку автора тим чи іншим подіям.

Перераховані вище приклади фактичних окупацій у другій половині ХХ, початку ХХІ століття свідчать про важливу характерну рису – традиційне уявлення про «воєнну окупацію» зіштовхнулось із відносно новою «трансформаційною окупацією». Уявлення про сторону, що окупує територію, як таку, що повинна підтримати безпеку в регіоні не намагаючись змінити її статус (Гаазькі, Женевські конвенції) до вирішення війни, після встановлення додаткових вимог по забезпеченню прав людини та дотримання всіх правил поведінки із цивільним населенням сприяли розвитку розуміння окупації (Протокол I, рішення та резолюції Ради Безпеки ООН), як такої що може сприяти зміні становища окупованої території до умовно сталого розвитку – кращого становища, ніж було до окупації. Зростаюча кількість інтервенцій та наступних нових форм окупацій знову привернули увагу до закону про окупацію та поставили питання про відповідність його норм відносно збереження статусу-кво реальним вимогам для

врегулювання ситуації, які деякі дослідники оцінювали його положення як надто жорсткі у сучасних умовах (Contemporary challenges to IHL 2012).

У цілому можна виділити кілька основних підходів до тлумачення закону про окупацію, що різняться між собою – шміттеріанський (реалістичний), гуманітарно-регулятивний та умовно компромісний (формулювання автора).

Шміттеріанський (реалістичний) підхід акцентує увагу на тому, що концепт воєнної окупації (XIX ст.) був заснований скоріше на геополітичних та ідеологічних інтересах, ніж на моральному гуманітаризмі. Збереження суверенітету під час воєнної окупації уможливили співіснування різних політичних систем і режимів у рамках «європейської міжнародної спільноти» та підтримували цей порядок у рамках європейського простору. Щодо колоніальних володінь, які не вважались носіями суверенітету, закон про окупацію та концепція військової окупації не застосовувалась. Зважаючи на те, що сучасний міжнародний порядок, соціально-структурні умови та контекст відрізняються від тих, що були в момент створення закону про окупації, то він більше не є актуальним. Відродження принципу збереження суверенітету у Женевських конвенціях було вмотивоване необхідністю держав-переможниць відновити владу на законних підставах у втрачених колоніальних володіннях (США, Великобританія, СРСР та ін.). Шміттеріансько-реалістичний підхід наголошує на тому, що оскільки умови сьогодні відрізняються, то і концепція воєнної окупації втрачає свій сенс. На часі зростатиме кількість односторонніх та багатосторонніх інтервенцій в

«гуманітарних цілях» та для встановлення «демократичного режиму». Трансформаційна окупація в будь-якому випадку суперечить принципу збереження суверенітету, а отже, робить його недійсним. Водночас перехід управління на окупованій території, навіть тимчасове, є проявом нав'язування політичної волі на підконтрольній території, а органи, які приймають рішення про введення такого режиму, є політичними, а не юридичними. Тому трансформаційні окупації, навіть у випадку існування правової бази на їх проведення, створюють ризики нав'язування волі однієї наддержави іншим окремим державам, що не відповідають її розумінню суверенної рівності та відкритій політиці (Cohen 2006). Такі окупації, маючи право на управління територією та проведення реформ, делигітимізують спротив на окупованій території та унеможливають місцеву політичну боротьбу в окремій суверенній державі.

Тож за таким підходом закон про воєнну окупацію є застарілим, а за сучасних умов наддержава завдяки здійсненню влади та демонстрації сили має намір створити глобальний гегемоністський закон. Трансформаційні окупації можуть слугувати інструментом для його легітимізації. Проте це не означає, що такі окупації повинні мати юридичне прикриття (Cohen 2006).

Відповідно до іншого підходу, що поділяє **гуманістичну спрямованість** законів про окупацію, міжнародне право прав людини впливає на застосування останніх. Воєнна окупація та принцип збереження суверенітету свідчать про існування нерівнозначної статичної міжнародної системи та збереження етатиського впливу (Simpson 2004).

Права людини доповнюють закон про окупацію та не припиняє дійсність там, де має підстави застосовуватись закон про окупацію, що розширює відповідальність сторони-окупанта та необхідні повноваження для діяльності. За таких умов він (сторона-окупант) перетворюється на активного регулятора, що має сприяти та забезпечувати умови сталого розвитку на окупованій території, якщо на це є правові підстави (приклад окупацій в Косово, Східному Тиморі, а також широкі повноваження в Іраку) (Voon 2007). Це перетворило би воєнну окупацію в трансформаційну окупацію. Тобто до окупованих територій в цьому випадку право прав людини має бути якомога ширше застосовано.

Обговорення на цю тему зводяться до того, щоб визначити, як співвіднести принцип збереження, закладений у концепцію «воєнної окупації», захист прав людини та суверенну рівність держав, та унеможливити використання міжнародного права як інструмент для узурпації суверенітету. Інакше кажучи – як узгодити трансформаційні процеси, що витікають із права прав людини з принципом збереження суверенітету та його невід'ємності силою. Зокрема, щоб знайти необхідний баланс, розглядаються різні варіанти, такі як призначення на окупованій території представника народного суверенітету, залучати місцеве населення до управління через представництво, що провело б межу між тимчасово окупаційною владою та новою місцевою як прояв суверенності народу (Sripati 2008). Відмова від глобальних реформ до формування нової влади презентувала б місцеве населення та означала його повне представництво в управлінні. Окупаційна влада мала б забезпечити якомога швидше формування місцевих незалежних політичних інститутів, а регуляцію для захисту прав людини здійснювати обережно, лише для конкретних порушень, до моменту повноцінного відновлення політичного устрою держави. Але в цьому випадку необхідні були б механізми, що унеможливають використання окупації як інструмент повалення попереднього політичного режиму. Тому жоден із законів не повинен порушувати принцип суверенної рівності, що закладений в Декларацію про дружні відносини та співробітництво (Declaration on Principles of International Law 1970). Для ефективного контролю за такою окупаційною владою, що підтримує захист прав людини, повинні існувати ефективні механізми підзвітності та контролю за виконанням законів про окупацію. Мають бути чітко визначені їхні повноваження та існувати нормативно-правова база, що дозволила б здійснювати контроль за такими адміністраціями на відповідність. Лише в такому випадку можливо було б уникнути гегемоністського нав'язування, що давало б зелене світло окупаційній владі на трансформацію режимів на підставі правового дозволу (наприклад, Ради Безпеки ООН). Тобто, забезпечення балансу полягає у повазі до інших норм міжнародного права (поваги до суверенітету, права на самовизначення), створення ефективного механізму підзвітності адміністрацій та контролю за ними на відповідність законам про окупацію та формування правової бази, які б чітко

визначали повноваження таких адміністрацій та обмежували їх (у діяльності по за безпеченню захисту прав людини).

Подальша дискусія

З цього приводу, свого роду нещодавньою відповіддю та ревізією законів про окупації став проект «окупації та інші форми управління іноземними територіями» ініційований Міжнародним комітетом Червоного Хреста (Occupation and Other Forms of Administration 2012). Залучені до проекту експерти розглядали основні юридичні проблеми, пов'язані із сучасними формами окупації на трьох тематичних нарадах присвячених темам: початок та завершення окупації; розмежування прав та обов'язків окупаційної влади та актуальність права окупації для адміністрацій під егідою Організації Об'єднаних Націй; застосування сили на окупованій території.

У рамках другої сесії розглядалися теми трансформаційної окупації, довготривалої окупації та актуальність права окупації для адміністрацій під егідою ООН. Відповідно, концепція «трансформаційної окупації» була визнана як операція, мета якої перебудувати інституціональну та політичну структуру окупованої території згідно з побажаннями окупаційної держави. Така окупація не відповідає положенням МГП, оскільки тимчасовий характер адміністрації не надає підстав вносити суттєві зміни в інституціональну структуру окупованої території. Проте в рамках МГП допустимі певні «плавні» зміни базової інфраструктури окупаційного суспільства, що можуть сприяти виконанню норм окупаційного права. Були висунуті п'ять причин, що можуть виправдати зміни, реформи в умовах окупації: дотримання законодавства у сфері прав людини; згода місцевого населення; особливості довготривалої окупації; випадок окупації держав, що не відбулися (failed States); рішення, прийняті Радою Безпеки ООН.

У випадку «довготривалої окупації» експерти дійшли висновків, що у МГП не має підстав завадити такому явищу. Закон про окупацію залишається правовою основою, незважаючи на часові рамки окупації. При цьому допускається, що для здійснення управління можуть знадобитися додаткові економічно-соціальні та політичні заходи, але положення Гаазької та Женевської конвенцій досить гнучкі для впровадження таких змін. Тому для контролю за окупаційною державою

(стороною) необхідні додаткові обмеження на здійснення такої діяльності. Сприятим цьому може розробка спеціальних механізмів контролю або участь місцевого населення у прийнятті рішень.

Експерти, розглядаючи актуальність окупаційного права для випадків управління територією ООН, дійшли висновку, що незважаючи на потенційні протиріччя між законом про окупації та трансформаційним характером управління територіями під егідою ООН, закон про окупацію залишається чинним. Попри те, що управління ООН здійснюється шляхом погодження зі стороною, територія, якої окупована, ситуація може бути настільки складною, що важко визначити об'єктивність критерію «погодження» на окупацію. Відносно визначення цього критерію, а також визначення суб'єкта, який дає згоду на окупацію, спільного задовольняючого висновку дійти не вдалося.

Так само не було знайдено спільного розуміння відносно пропозиції надання права Раді Безпеки ООН з'ясувати дійсність згоди на окупацію, щоб у випадку встановлення її об'єктивності закон про окупацію на таких територіях втрачав свою силу. Така можливість зробила б можливою замінити військову окупацію на тимчасову адміністрацію та в односторонньому порядку виключили застосування закону про окупацію. Основним аргументом заперечення було те, що застосування норм МГП залежить від ситуації, що виникла, а не від її правової класифікації.

Зважаючи на те, що мандат ООН зазвичай не достатньо детальний для визначення правил, застосованих до тимчасових адміністрацій, була запропонована «теорія правил за замовчуванням». Сенс теорії – доповнення резолюцій Ради Безпеки нормами з інших документів правових документів. «Режим за замовченням» буде визначатись юридичними критеріями (в т.ч. критерієм «погодження») відповідає він умовам окупації чи ні. Тобто, можливі варіанти:

- у випадку виявлення згоди приймаючої сторони (суверену) відповідно до встановлених критеріїв, режимом за замовченням буде право прав людини;

- якщо згоди приймаючої сторони не має, відповідно до тих самих критеріїв визначення «погодження», режимом за замовченням буде закон про окупацію, який доповнить резолюцію Ради Безпеки, що визначає мандат місії (адміністрації).

Обговорювалась можливість застосування де-факто до адміністрації ООН закону про окупацію, як такого що в будь-якому випадку доповнює та регулює цілий ряд питань, пов'язаних із тимчасовим управлінням. Проте аргументом проти було твердження, що права людини – більш широка та підходяща основа для регуляції адміністрації ООН.

Отже, були обговоренні певні спільні підходи до розгляду явища окупації та застосування закону про окупацію. Визначено, як закон співвідноситься із коротко- та довготривалою окупацією, окрему увагу приділено трансформаційній окупації та окупації під егідою тимчасової адміністрації ООН. Проте попри пропозицію підходів до застосування закону про окупацію або захисту прав людини разом із мандатом ООН єдино вірного формулювання запропоновано не було. Основною проблемою залишається визначення критерію «погодження» на окупацію та суб'єкта, який надає таку згоду. Проблема полягає в тому, чи виправданий трансформаційний характер окупації чи має місце лише військова окупація як класична форма, що відповідає конвенціям не знайшла свого вирішення. Хоча були сформовані певні умови, за яких військова окупація може мати трансформаційний характер, щоб уникнути суперечливості між законом та метою такої окупації.

Отже, ми визначили, що феномен окупації знаходить своє відбиття з давніх часів на різних історичних етапах розвитку, продовжує існувати та найімовірніше виникатиме в майбутньому. Окупація зазнала суттєвого правового оформлення в міжнародному гуманітарному праві з метою формування правил і норм організації окупації, що висуваються до сторін під час війни. Вона проявляється у концепції «воєнної окупації», тобто такої, що повинна дотримуватись правил. Закони про окупацію зазнали суттєвого розвитку від захисту суверена, що втратив територію, до захисту прав людини, та вдосконалювались у цьому напрямку, що відбилося у Женевській конвенції 1949 р. та подальших додаткових протоколах, інших міжнародних договорах та резолюціях Ради Безпеки ООН.

Водночас все більша кількість інтервенцій із санкцій міжнародних організацій (ООН), Ради Безпеки ООН або у формі міжнародної коаліції з метою підтримки миру та утримання влади на певний час та підтримки безпеки призводять до появи так

званих трансформаційних окупацій. Тому виникла необхідність узгодження концепції «воєнної окупації» та «трансформаційної окупації» у випадку, коли остання відбувається із санкції Ради Безпеки ООН. Причина цьому – вплив права прав людини, який призводить до того, що такі окупаційні адміністрації можуть виходити за межі законів про окупацію.

Нещодавні консультації та обговорення чітко окреслюють зазначену проблему. Можна констатувати, що на сучасному етапі існують концепції «військової окупації», «довготривалої військової окупації», «трансформаційної окупації» (незаконної), «окупації із санкції Ради Безпеки» (яка може бути трансформаційною на законних підставах). Остання проявляється в існуванні тимчасової адміністрації, що має повноваження ширші, ніж окреслено в концепції «військової окупації». Але, як зазначають учасники дискусії, для надання правових підстав для широких повноважень подібних адміністрацій необхідне існування механізму підзвітності та контролю, розробки додаткової правової бази і збереження принципу «збереження» суверенітету, його невід'ємності силою. Такі умови необхідні для того, щоб стримати «трансформаційні окупації», які будуть законними, від втручання у внутрішні справи інших держав та посягання на суверенітет. Розробка додаткових механізмів та правової бази, узгодження різних принципів, закладених у концепціях окупацій, необхідні для того, щоб «окупації для захисту прав людини» не призвели до використання законного інструменту нав'язування гегемонізму наддержавами іншим державам, втручанням у їхні внутрішні справи. Тому в подальшому ми ймовірно побачимо продовження обговорень та роботу над узгодженням законів про окупацію із правом прав людини та виведення нових законних форм окупації для особливих випадків із розширеними повноваженнями. Водночас навіть у нещодавньому проекті Міжнародного комітету Червоного хреста було констатовано наявність різних типів окупації, що потребує додаткової уваги.

Тут ми стикаємося з проблемою, що існування законів про окупацію зовсім не означає, що кожен випадок їм відповідає. На сучасному етапі оформлена концепція «військової окупації» відповідно до конвенцій включає вимоги, якими вона повинна

регулюватись. Така окупація розуміється не як захоплення території у формі завоювання, а скоріше як тимчасовий контроль над територією без поглинання прав суверенітету (Taylor 2021). Але якщо МГП ігнорується, – це не означає, що окупація не існує. І в першому, і в другому випадку це означає що існує де-факто форма правління.

Різноманітність проявів окупації можуть лише підкріпити думку про необхідність їх дослідження, систематизації та класифікації. Тому поки в дискусіях відносно МГП та законів про окупацію розглядається питання про таку її форму, що відповідає б нормам закону та захисту прав людини, в минулому та сьогодні ми знаходимо такі її прояви, що ігнорують або не відповідають чинним законам. Такими прикладами у сучасності можуть бути нещодавні події в Україні, Грузії, Нагірному Карабаху, окупації під час розпаду Югославії, окупація «Західного узбережжя» Ізраїлем та ін. Як розглядати та дослідити ті окупації, які не відповідають законам у міжнародному гуманітарному праві? Чи достатньо називати їх незаконними, якщо за сучасними нормами міжнародного права є тільки певні підстави для окупації, і є закони що її регулюють? Розглядаючи приклади феномена окупації, чи багато випадків ми знаходимо, що повністю відповідали б положенням діючих на той час конвенцій щодо окупації? Скоріше навпаки, кожен випадок по-своєму відрізняється, і по-різному співвідноситься з існуючими законами про окупацію, що потребує додаткової уваги дослідників.

Тому по перше, має місце дослідження для класифікації різних проявів окупації для відображення всієї повноти особливостей, які вони можуть включати. Такі спроби вже мали місце, наприклад виділення 17 типів окупації, особливості яких у можливості перетікання із одного типу в інший (динамічність) (Roberts 1984). А по-друге, вивчення окупації як де-факто, незаконної або тимчасової (у випадку правових підстав на окупацію) форми правління на окремій території за певний проміжок часу. Форми правління, в якій владні інститути формують або впливає на формування сторона, що окупує (Stirk 2009). Окремо варто виділяти окупації, що відбуваються із санкції Ради Безпеки ООН, у випадку коли на неї існує «погодження» сторони, що окупується. В цьому випадку йдеться про тимчасову форму правління, що не є незаконною. Тому доречно було б виділяти як мінімум дві великі групи для класифікації – окупації, які

виникли на законних підставах та окупації, які є незаконними. В рамках цих груп можна продовжити класифікацію за такими ознаками – окупації, які відповідають законам про окупацію та окупації, які їх ігнорують. Це лише один із прикладів підходів до класифікації, яких може бути більше, але які можуть наблизити до того, щоб проводити дослідження окупації та окупаційних процесів як форми правління, що мають спільну сукупну назву, але при цьому можуть суттєво відрізнитись одна від одної.

Допоки не існуватиме інструментів забезпечення відповідності будь-якої окупації міжнародному праву та законам про окупації (уніфікації явища), доти реалізуватиметься необмежена кількість її варіантів. Які, однак, варто досліджувати, порівнювати та класифікувати для того, щоб через дослідження відобразити процеси, які залишаються нез'ясованими – особливості окупації, політичні та економічні процеси, соціальна складова, історичні особливості, пошуки шляхів припинення окупації, її наслідки або специфічні причини та ін. Саме тому ми бачимо величезну кількість досліджень різного напрямку, які присвячені так званім «окупаційним студіям». Що і є по суті дослідженням специфічної форми правління або феномена – окупації, у всіх можливих її вимірах та проявах на певному часовому відрізку.

Ми стикаємося з проблемою розуміння «окупації» за межами МГП. Із аналізу міжнародних документів, проаналізованих вище, стає зрозумілим, що тенденція, якій слідує МГП у сфері регулювання окупаційних процесів – забезпечити захист прав цивільного населення у випадку збройних конфліктів, а не сформувати ідеальне визначення окупації, яке б відповідало всім можливим випадкам війни та збройних протистоянь. Якщо аналізувати наукові праці, присвячені різним аспектам окупаційних процесів, то ми побачимо що феномену окупації присвячений великий обсяг праць, де розглядаються різні випадки територіальних захоплень, окупацій, анексій, колоніалізму та імперіалізму. Часто межа між цими поняттями, поза рамками обговорень в контексті міжнародного гуманітарного права, досить умовна. У працях, присвячених колоніальним процесам у Африці, Азії до подій під час Другої світової війни, від Наполеонівських до сучасних війн к. ХХ – ХХІ сторіччя – так чи інакше живається термін «окупація». Тобто ми

стверджуємо, що термін «окупація» існує в рамках МГП як норма, що орієнтуються на захист прав людини в часи війни, його прийнятну форму відносно суверенітету, так і в ширшому значенні – всі можливі випадки пов'язані із територіальними змінами із залученням збройних формувань (збройних сил), які можуть бути абсолютними різними. І в другому випадку йдеться про дослідження різних аспектів на територіях, що опинилися під владою іншої сторони, а не про те, чи доречно вживати термін «окупація» в якійсь його умовно ідеальній формі. У другому випадку мова йде про використання терміна «окупація» в рамках так званих «окупаційних студій», що присвячені дослідженню певних проблем на спірній, захопленій, окупованій, колонізованій території під час війни, збройного конфлікту чи беззбройного процесу її зайняття (включно тимчасового), освоєння. Саме тому ми стверджуємо, що проблема окупації потребує більшої уваги як самостійна тема для досліджень, яка містить у собі проблеми, що потребують орієнтації на окремі випадки (або їхні аспекти), компаративних підходів та вироблення загальної теорії відносно явища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Taylor, Jeremy. 2021. The Changing Face of 'Occupation Studies'. *Occupation Studies*. URL: <https://fasos-research.nl/occupationstudies/the-changing-face-of-occupation-studies/>
2. Erlichman, Camilo. 2021. «Occupation Studies: A Manifesto». *Occupation Studies*. URL: <https://fasos-research.nl/occupationstudies/occupation-studies-a-manifesto/>
3. Roberts, A. 1984. What is a Military Occupation? *British Yearbook of International Law*, 55 (1): 249–305
4. Siegrist, M., 2011. *The Functional Beginning of Belligerent Occupation*, *International Law*. Genève: Graduate Institute Publications.
5. Cuyckens, H., 2018. Revisiting the Law of Occupation /by Hanne Cuyckens. *Nova et vetera iuris gentium*. Boston : Brill Nijhoff. *Nova et vetera iuris gentium*.
6. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907. *Офіційний Вебпортал Парламенту України*. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_222
7. Cohen, J.L. 2006. The Role of International Law in Post-Conflict Constitution-Making: Toward a Jus Post Bellum for «Interim Occupations».
8. Korman, S., 1996. The right of conquest: The acquisition of territory by force in international law and practice. Нью-Йорк: Clarendon Press.
9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 1949. *Офіційний Вебпортал Парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153
10. Meron, T., 2000. The Humanization of Humanitarian Law, *American Journal of International Law*, 94(2) : 239–278. doi:10.2307/2555292.
11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року, 1977. *Офіційний Вебпортал Парламенту України*. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_200
12. Ferraro, T., 2012. Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law, *International Review of the Red Cross*, 94(885) : 133–163. <http://dx.doi.org/10.1017/S181638311200063X>
13. Stirk, P.M.R., 2009. *The Politics of Military Occupation*. Edinburgh University Press.
14. Kondoch, B., 2001. The United Nations Administration of East TIMOR. *J. Confl. Secur. Law* 6 : 245–265.
15. Security Council Resolution 1483 - UNSCR, 2003. URL.: <http://unscr.com/en/resolutions/1483>
16. Bansal, S., 2022. Transformative Occupation is Colonization. URL.: https://www.researchgate.net/publication/362002308_Transformative_Occupation_is_Colonization
17. Contemporary challenges to IHL – Occupation: overview - ICRC, 2012. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/occupation/overview-occupation.htm>
18. Cohen, J.L., 2006. Sovereign Equality vs. Imperial Right: The Battle over the “New World Order.” *Constellations* 13, 485–505. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2006.00412.x>
19. Simpson, G., 2004. *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge University Press, Cambridge.
20. Boon, K. 2007. Legislative Reform in Post-Conflict Zones: Jus Post Bellum and the Contemporary Occupant's Law-Making Powers.
21. Sripathi, V. 2008. The United Nation's Role in Post-Conflict Constitution-Making Processes: TWAIL Insights. *Int. Community Law Rev.* 10: 411–420. <https://doi.org/10.1163/187197308X356949>
22. UN. General Assembly (25th sess. : 1970), U.G.A. 25th, 1971. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.
23. Occupation and other forms of administration of foreign territory. 2012. Expert meeting materials. International Committee of the Red Cross / Report prepared and edited by Tristan Ferraro Legal adviser, ICRC. URL.: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-4094.pdf>

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023

Стаття рекомендована до друку 19.10.2023.

Mykyta Shmanatov

PhD student, Department of Political Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
Shmanatov25@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-1865-0824>

MILITARY OCCUPATION: MEANING, CONTRADICTIONS AND DIMENSIONS OF THE CONCEPT

The concept of «military occupation» (occupation) is examined from its earliest attempts at legal definition to its contemporary understanding. The possibility of prolonged military occupation of a territory and the necessity of studying the political, economic, and social processes occurring within that territory are highlighted. The formation of requirements and rules for conducting military occupation during wartime in international humanitarian law and international relations is discussed. The chronological development of the understanding and regulation of the phenomenon of «military occupation» in international relations is described. An attempt is made to create a model for the development of the phenomenon of «occupation» and its codification in international law.

The evolution of occupation processes (cases of occupation) at the turn of the 20th and 21st centuries is considered, including the emergence of the so-called «transformative occupation». Its relationship with the concept of «military occupation» is analyzed, and contradictions in the understanding and attitudes toward these concepts in the international scholarly community are identified.

The peculiarities of the content of the Hague and Geneva Conventions and the scope of application of their provisions regarding the protection of the rights of the local population of occupied territories and the prohibition of any discrimination against them are examined. Special attention is paid to the significance of the addition to the Geneva Convention of 1949 – the Additional Protocol of 1977.

It is determined that the concept of «military occupation» can be considered both in the field of international humanitarian law (legal field) and in a broader sense – as a phenomenon that may not conform to any existing legal norms and international rules, but de facto, the concept of «occupation» requires in-depth independent scientific research, a separate methodology, and theoretical developments.

Keywords: *military occupation, conflict, conventions, contracting parties, occupied territories, transformative occupation, territory management.*

REFERENCES

1. Taylor, Jeremy. 2021. The Changing Face of Occupation Studies. *Occupation Studies*. URL: <https://fasos-research.nl/occupationstudies/the-changing-face-of-occupation-studies/>
2. Erlichman, Camilo. 2021. «Occupation Studies: A Manifesto». *Occupation Studies*. URL: <https://fasos-research.nl/occupationstudies/occupation-studies-a-manifesto/>
3. Roberts, A. 1984. What is a Military Occupation? *British Yearbook of International Law*, 55 (1): 249–305
4. Siegrist, M., 2011. *The Functional Beginning of Belligerent Occupation, International Law*. Genève: Graduate Institute Publications.
5. Cuyckens, H., 2018. Revisiting the Law of Occupation /by Hanne Cuyckens. *Nova et vetera iuris gentium*. Boston : Brill Nijhoff.
6. IV Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations on the Laws and Customs of War on Land, 1907. *Official Web Portal of the Parliament of Ukraine*. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_222 (in Ukrainian)
7. Cohen, J.L., 2006. The Role of International Law in Post-Conflict Constitution-Making: Toward a Jus Post Bellum for «Interim Occupations».
8. Korman, S., 1996. The right of conquest: The acquisition of territory by force in international law and practice. Нью-Йорк: Clarendon Press.
9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 1949. *Офіційний Вебпортал Парламенту України*. URL https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153 (in Ukrainian)
10. Meron, T., 2000. The Humanization of Humanitarian Law, *American Journal of International Law*, 94(2) : 239–278. doi:10.2307/2555292.
11. Additional Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the Protection of Victims of Armed Conflicts of a Non-International Nature (Protocol II), dated June 8, 1977, 1977. *Official Web Portal of the Parliament of Ukraine*. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_200 (in Ukrainian)
12. Ferraro, T., 2012. Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law, *International Review of the Red Cross*, 94(885) :

133–163.

<http://dx.doi.org/10.1017/S181638311200063X>

13. Stirk, P.M.R., 2009. *The Politics of Military Occupation*. Edinburgh University Press.

14. Kondoch, B., 2001. The United Nations Administration of East TIMOR. *J. Confl. Secur. Law* 6 : 245–265.

15. Security Council Resolution 1483 - UNSCR, 2003. URL.: <http://unscr.com/en/resolutions/1483>

16. Bansal, S., 2022. Transformative Occupation is Colonization. URL.: https://www.researchgate.net/publication/362002308_Transformative_Occupation_is_Colonization

17. Contemporary challenges to IHL – Occupation: overview - ICRC, 2012. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/occupation/overview-occupation.htm>

18. Cohen, J.L., 2006. Sovereign Equality vs. Imperial Right: The Battle over the “New World Order.” *Constellations* 13, 485–505.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2006.00412.x>

19. Simpson, G., 2004. Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal

Order, *Cambridge Studies in International and Comparative Law*. Cambridge University Press, Cambridge.

20. Boon, K., 2007. Legislative Reform in Post-Conflict Zones: Jus Post Bellum and the Contemporary Occupant’s Law-Making Powers.

21. Sripati, V., 2008. The United Nation’s Role in Post-Conflict Constitution-Making Processes: TWAIL Insights. *Int. Community Law Rev.* 10, 411–420.

<https://doi.org/10.1163/187197308X356949>

22. UN. General Assembly (25th sess. : 1970), U.G.A. 25th, 1971. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.

23. Occupation and other forms of administration of foreign territory. 2012. *Expert meeting materials. International Committee of the Red Cross / Report prepared and edited by Tristan Ferraro Legal adviser, ICRC.* URL <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-4094.pdf>

The article was received by the editors 11.09.2023.

The article is recommended for printing 19.10.2023.